

ЛЬВІВСЬКА ЛЕГЕНДА КНЯГИНИ КОНСТАНЦІЇ

У літературі з історії Львова, як популярній, так і фаховій, не раз згадується угорська принцеса Констанція, дружина князя Лева Даниловича. З її ім'ям здебільшого пов'язується історія львівських домініканців, а також заснування храму св. Іоана Хрестителя, збудованого біля підніжжя Замкової гори. Один з найновіших прикладів – німецькомовне видання “Lemberg-Lwów-Lviv” (1999), присвячене місту “на перетині європейських культур”. З нього довідуємось, що “князь Лев під Замковою горою спорудив для своєї дружини Констанції замок і каплицю латинського обряду св. Іоана Хрестителя”¹. Все ж, інформація, яку подає більшість праць, зводиться до наступного: “костел св. Іоана Хрестителя – це палацова каплиця, збудована для Констанції та її католицького двору”² або “костел св. Іоана Хрестителя був побудований у XIII ст. для Констанції, яка прикликала сюди домініканців з Угорщини”³. Характерно, що такі повідомлення сприймаються як надійні і лише деякі дослідники (зокрема, Тадеуш Маньковський і Володимир Вуйцик) мали застереження щодо їхньої правдивості⁴.

Із покликів у працях дослідників XIX – початку XX століть видно, що подібна інформація побувала вже в XVII ст. – ймовірно, саме тоді отримала свій розвиток “традиція”, яку так часто переповідають сучасні автори, та яку, попри всі сумніви, належним чином не переглядали. Версію про патронат княгині Констанції над львівським домініканським монастирем найактивніше поширювали самі домініканці. Це видно з матеріалів затяжних судових процесів

¹ Lev Unterhalb des Burgbergs entstand für seine Gemahlin Konstantia ein Schloss mit einer Kapelle des lateinischen Ritus. “Johannes der Täufer-Kapelle”: Lemberg-Lwów-Lviv. Eine Stadt im Schnittpunkt europäischer Kulturen, hgs. von P. Fässler. Köln; Weimar; Wien 1999, s. 19.

² Papée F. *Historia miasta Lwowa*. Lwów 1894, s. 43.

³ Островский Г. Львов. *Архитектурно-художественные памятники XIII–XX веков*. Ленинград, 1975, с. 17.

⁴ Mańkowski T. *Dawny Lwów, jego sztuka i kultura artystyczna*. Londyn 1974, s. 14; Вуйцик В. *Державний історико-культурний заповідник у Львові*. Видання друге. Львів 1991, с. 12.

між домініканцями та львівськими вірменами від 1519 до 1762 р. Наприкінці XVI ст. ченці підібрали для свого речника в суді матеріал, в якому йшлося про каплицю, прибудовану до домініканського костелу (на спірній території): її нібито фундувала княгиня Констанція Угорська “і там, у святості закінчивши своє життя, [була] похована”⁵.

На початку XVII ст. з’явився твір “Relatio status almae archidieocesis Leopoliensis” (1616) львівського каноніка Томаша Піравського. Тут з Констанцією Угорською пов’язувалося заснування домініканського монастиря (у Піравського вона помилково названа дружиною князя Данила – “uxor Danielis”): на її прохання Лев Данилович віддав ордену свій палац (*curia*) та церкву. Не подаючи переконливого обґрунтування та конкретної дати, автор відніс цю подію до часів... “перед заснуванням Львова” (“ante conditam urbem Leopoli”)⁶. Таке твердження, закономірно, не може не викликати застереження.

У середині XVII ст. домініканський історик Шимон Окольський стверджував, що Констанція як “галицька королева” (“regina Haliciae”) випросила місце на монастир домініканців у князя Лева Даниловича, згодом стала черницею, разом з Магдалиною Вірменкою та іншими дівичами в покаянні та молитвах завершила життя і була похована в костелі, а гріб її прославився чудами⁷. За цією версією місцем поховання княгині була вже не каплиця, а костел. На відміну від Т. Піравського, Ш. Окольський подав конкретну (але також бездоказову) дату заснування монастиря – 1270 р.⁸ Все ж подібні твердження – виразний анахронізм, оскільки події кінця XIV ст. тут ставляться у контекст XIII: Магдалина Вірменка жила наприкінці XIV ст. і згадувалась як засновниця громади терціарок домініканського ордену лише 1393 р. Отже, вона ніяк не могла бути сучасницею Констанції Угорської.

⁵ *Lwów dawny i dzisiejszy*. Red. B. Janusz. Lwów 1928, s. 10.

⁶ Pirawski T. *Relatio status almae archidieocesis Leopoliensis*, ed. C. Heck. Leopoli 1893, p. 108-109.

⁷ “... vidua Constantia Regina Haliciae locum a filio impetrauerat Ordini, quia ratificata in fide Christi a Patribus Peregrinantibus constituerat consecrare Domino dies vitae suae. Quapropter suscepto habitu sororum Ordinis in proxima ecclesiae habitatione una cum virgine Magdalena Armena, atque caeteris Virginibus dies sacros in paenitentia et oratione finiuit, et clara miraculis in eadem ecclesia sepulta fuit”: Okolski S. *Russia florida rosas et lilies*. Leopoli 1646, p. 72.

⁸ Okolski S. *Russia florida*, p. 72.

Можливо, саме наприкінці XVI – на початку XVII ст. було остаточно сформовано версію про зв'язок княгині Констанції та львівських домініканців. Причину цього слід, очевидно, шукати в конфлікті, який спалахнув у польській домініканській провінції наприкінці XVI ст. Йшлося про права тих руських домініканських монастирів, які від 1378 по 1456 рік перебували в незалежній у межах ордену місійній організації *Societas Fratrum Peregrinantium propter Christum* і були наділені ширшими привілеями та повноваженнями. Зі скасуванням організації у 1456 р. руські монастирі домініканців (*contrata Russiae*) були включені до польської провінції. Конфлікт, який допровадив у 1596–1612 роках до їхнього відокремлення, глибоко зачепив не лише польську провінцію ордену в її тогочасних кордонах, але й цілу Католицьку Церкву Польщі⁹. Зрозуміло, що за таких обставин писалися твори, метою яких було довести правильність позиції однієї зі сторін. Правдоподібно, легенду про те, що Констанція Угорська заснувала домініканський монастир у Львові, створено для доведення незалежності руської контрати від польської провінції. Складається враження, що ідея вважати її покровителькою домініканців належить самому ордену. Тенденційність підходу Ш. Окольського, який був прихильником відділення руських монастирів від польської провінції, підкреслював ще домініканський історик XIX ст. Садок Баронч¹⁰.

Можна вказати й на інші причини активної експлуатації переказу про княгиню Констанцію. Поховання знатної особи традиційно означало підвищення престижу монастиря, особливо, коли була перспектива наступної канонізації. Проща до чудотворного гробу передбачала очевидну матеріальну вигоду для монахів. Це пояснює бажання середньовічних монастирів мати в себе поховання знатних осіб. Прикладом може служити старання кларисок Старого Сончу канонізувати своїх добродійок – Саломею та Кінгу¹¹.

⁹ Kłoczowski J. *Kontrata ruska w polskiej prowincji dominikańskiej w XIV–XVI wieku. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 5: PROSPHONEMA. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича. Львів 1998, с. 302, 307.

¹⁰ Barącz S. *Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce*. Lwów 1861, t. 1, s. 166.

¹¹ Eysymont J. *Architektura pierwszych kościołów franciszkańskich na Śląsku. Z dziejów sztuki śląskiej*, ed. S. Swiechowski. Warszawa 1978, s. 52.

Домініканський конвент у Львові межував з двома некатоліцькими дільницями – вірменською та руською, а тому сфера його безпосереднього впливу була порівняно незначною. Необхідність привабити якомога більшу кількість вірних стала нагальною потребою, і домініканці зробили спробу створити в себе осередок паломництва. Легенди, якими оточував себе монастир, торкалися відомих мотивів: поруч з переказами про княгиню Констанцію, поширювались оповіді про скульптуру Діви Марії, нібито принесену св. Яцком з Києва, про чудотворну ікону Богородиці авторства св. Луки¹².

Втім, привертає увагу існування також “світської” версії переказу про Констанцію Угорську, на відміну від “релігійної”, розроблюваної авторами, приналежними до Церкви, зокрема, – домініканського ордену. Приклад “світської” версії знаходимо в “Історії міста Львова” Юзефа-Бартоломея Зиморовича¹³. Він приділив увагу постаті Констанції, пишучи, що її сповідниками були францисканці та домініканці, “вислані на Русь для проповідування святої віри”. Цитуючи Ш. Окольського з приводу заснування домініканського монастиря та поховання у ньому королювни, Ю.Б. Зиморович вказав також на існування іншої версії¹⁴. Йдеться про хроніку М. Кромера, де сказано, що Констанція перебувала у францисканському монастирі (кларисок) в Сончі разом із сестрою Кінгою¹⁵, а отже існувала можливість пов'язати ім'я Констанції також з орденом францисканців. Проте Зиморович зовсім не ставив собі за мету продовження монастирських історіографічних традицій і не намагався з'ясувати, який саме орден підтримувала княгиня. Йому залежало на тому, аби показати, що католицька присутність у Львові тягнеться від часів заснування міста. Характерно, що побожність і “цивілізованість” Констанції-католички автор протиставив “дикості” князя Лева-православного. Якщо взяти до уваги конфлікти у Львові на релігійному ґрунті, обмеження в правах православних міщан, релігійну полеміку між православними та католиками, то стане зрозумілою й причина експлуатації переказу про княгиню-католичку в немонастирському контексті.

¹² Ці легенди переказані в Т. Піравського. Див.: Pirawski T. *Relatio status...*, p. 107.

¹³ Zimorowicz J.B. *Historia miasta Lwowa, królestw Galicyi i Lodomeryi stolicy; z opisaniem dokładnem okolic i potrójnego oblężenia (od najdawniejszych czasów aż do roku 1672)*. Lwów 1835, s. 80-81.

¹⁴ *Ibid.*, s. 92.

¹⁵ Kromer M. *Kronika Polska ksiąg XXX*. Sanok 1857, t. 2, s. 518.

Таким чином, у “світській” версії Констанція уособлювала католицьку традицію Львова, якій належало бути такою ж давньою, як і саме місто. Власне, в такому варіанті цю версію підхопили дослідники XIX, а за ними й XX століття. У той же час, ніхто не брався перевірити переписувані відомості чи принаймні зачитувати якесь джерельне свідчення, що довело б доречність їхнього використання у фахових історичних виданнях.

На відміну від значного числа історіографічних згадок, джерельних матеріалів про особу Констанції відомо небагато. Галицько-Волинський літопис під 1247 р. вмістив наступний запис: “Данило вирушив, узявши сина свого Лева і митрополита. І пішов до короля в Изволин, і взяв доньку його синові своєму за жону”¹⁶. Про Констанцію згадано також у “Житії св. Кінги” (1320): “Констанція, видана за руського князя Лева, прославилась чудами у місті Львові” (“Constatia tradita est Leoni duci Russie, quae cognuscat miraculis in civitate Lwowensi”)¹⁷. Кінга, рідна сестра Констанції і дружина польського короля Болеслава Встидливого, після смерті чоловіка вступила до монастиря кларисок в Сончі, де була похована 1292 р. У францисканському костелі Кракова поховано й самого Болеслава.

Вперше на згадку про чуда Констанції натрапляємо саме в цитованому “Житії”, проте жодної інформації про її контакти з домініканським орденом, які приписувала їй історіографія пізніших часів, тут немає. Як згадувалось, М. Кромер повідомив про перебування Констанції 1285 р. у францисканському монастирі. Приклад її сестри Кінги, похованої у францисканців, дозволяє припустити: коли Констанція і була б похована в храмі католицького ордену, то ним міг бути й францисканський костел, найімовірніше – в Сончі. Про пов’язання родини руського князя з францисканцями свідчить і те, що Святослава (“Swetoslawa, filia magni principis Russie”), яка вважається донькою Лева Даниловича, була черницею цього монастиря – польські хроніки вміщують запис про її смерть під 1302 р.¹⁸ Крім того, перша згадка про домініканський монастир у

¹⁶ Ипатьевская летопись. Полное собрание русских летописей. Санкт-Петербург 1843, т. 2, стб. 809.

¹⁷ Vita et miracula S. Kungae. Monumenta Poloniae Historica (далі – MPH). Lwów 1884, vol. 4, p. 684.

¹⁸ Rocznik Sędziwoja. MPH, Lwów 1872, vol. 2, p. 879. Поп.: Rocznik Traski. MPH. Lwów 1872, vol. 2, p. 853.

Львові належить шойно до 1370-их років, що заперечує причетність Констанції до цієї фундації. Отже, наявні джерела не дають підстав говорити про який-небудь зв’язок між Констанцією та львівськими домініканцями.

Недоведеним залишається також твердження, що костел св. Іоана Хрестителя був заснований у XIII ст., і що до цього могла мати стосунок угорська королівна. Найраніша джерельна згадка про нього датована лише 1371 р.: йдеться про надання села Годовиця для “храму св. Іоана на передмісті та монастиря св. Василя” (“ecclesie s. Ioannis in suburbia civitatis Lemburge site nec non monasterio Beati Basily”)¹⁹. Існування василіанського монастиря при святині ставить під сумнів належність її на той час до латинського обряду. Дослідники схильні вважати, що в середньовіччі цей храм належав вірменам²⁰. Така думка може бути підкріплена грамотою 1415 р., якою король Володислав Ягайло перевів мешканців передмістя, що належали до парафії св. Іоана, на вірменське право²¹. Храм св. Іоана Хрестителя як місце першого оселення домініканців у Львові, побудованого за ініціативи Констанції, існував лише в історіографічній “традиції”, яка так і не була підкріплена достовірними свідченнями. Світська історіографія іноді позбавляла таку версію монастирського контексту, трактуючи костел як “палацову каплицю княгині та її католицького двору”. Однак і така інтерпретація теж залишилася безпідставною.

Таким чином, за доступними джерелами неможливо довести правдивість тверджень про причетність Констанції до костелу св. Іоана Хрестителя у Львові та до ордену домініканців. Тому перекази про покровительство княгині домініканцям та її стосунок до вказаної пам’ятки слід віднести до жанру легенд, які розроблялися від XVII ст. та зберігаються в окремих публікаціях і досі.

¹⁹ Akta grodzkie i ziemskie w czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (далі – AGZ). Lwów 1870, t. 2, № 3.

²⁰ Кос А. Храм Івана Хрестителя у Львові. Релігія в Україні: дослідження, матеріали. Львів 1994, вип. 2, с. 75-78.

²¹ AGZ. Lwów 1873, t. 4, № 32.